

**MUISTOJANI
LAPSUUTENI KARJALASTA
RAIVOLAN KYLÄSTÄ**

Ritva Sainio

PIENEN TYTÖN PIENIÄ MUISTOJA

Tampereen Takahuhdissa 9.6.1994
Ritva Sainio os. Kansonen

TALVISODAN JA VÄLIRAUHAN AIKA

Kuinka kaunis on kotikyläni ollut, sitä en muista. Kuinka työteliäitä ja iloisia ovat sen asukkaat olleet, sitä en muista. Kuinka onnellinen on perheeni ollut, sitäkään en muista. Suren, että varhaisimmat muistikuvat voi tallentaa vasta 4-vuotiaana, minulle aivan liian myöhään. Syntynyt olen keväällä 1936.

Kun muistavat silmäni aukesivat, olimme kaukana Raivolasta. Silmien heijastamat kuvat olivat usein vieraita, kylmiä ja lohduttomia. Ensimmäiseltä evakkomatkalta en muista muuta kuin isäni Toivo Kansosen kasvot junan ikkunan takana jollakin asemalla – hän oli ylimääräisissä kertausharjoituksissa ja tuli katsomaan äitiäni Hannaa. Mari-mummoa ja minua - ja äidin itkuiset silmät.

Seuraavaksi muistan suuren valkean rakennuksen ja lasiverannan. Muistan valtavan tuvan, evakkoja täynnä, tuvasta neljänneksen täyttävän uunin, pitkän pöydän ja penkit, sivusta auki vedettäviä sänkyjä jokaisen seinän vierustalla.

Yhteen sänkyyn mummo kuoli, yhdessä siskoni Raita syntyi, yhdessä minä itkin elämäni ensimmäiset murheet. En ymmärtänyt miksi isä oli minut, rakkaimpansa jättänyt. Kun häneltä tuli kirje, kysyin äidiltä, missä isä on. "Täällä jossakin", luki äiti kirjeen alusta. Onneksi siellä asui kanssamme meille läheisiäkin ihmisiä; isän sisko Helmi Kansonen, Luntilat ja Hanna Pokkinen. Talo, jossa asuimme, oli Kotamäen talo Hirvensalmella. En vielä silloin tiennyt, että sinne palaisimme vielä kerran.

Toivo Kansonen

Hanna Kansonen

Vammelsuussa
olevalle "Rak-
kauden hau-
dalle" oli
Raivolasta
matkaa 7 km.
Sinne nuoret
pyöräilivät
miehellenään.
Kuvassa Toivo
ja Hanna
Kansonen
patsaalla v.
1934, taustalla
kappeli.

Kun isä tuli sodasta sairaana ja paleltuneena, muutimme Mikkelin Rantakylään, taloon, jossa vihattiin evakoita. Isä kävi työssä ja hamstrasi ruokaa sunnuntaisin. Näin elettiin sotien välinen rauhan vuosi. Sitten taas saatoimme isän Rantakylän koulun pihaan lähtemään "sinne jonnekin".

Äidille tuli keuhkoihin vikaa ja minä 5-vuotias hoidin vuoden ikäistä pikkusiskoa minkä taisin. Äiti oli niin huonossa kunnossa, että hän pyörtyili vähän väliä, kerrankin saunapolulla lumihankeen sisko sylissään. Meillä oli usein nälkä. Joskus ei ollut muuta syötävää kuin marjahilloa, johon laitettiin vähän jauhoja sekaan. Lähellä asuvilta mustalaisilta saimme apua, emme talonväeltä. Mustalaistytön kanssa muistan katselleeni maaottelumarssia maantien varressa pajupehkon takana. Meitä se kovin ihmetytti.

Kun talonväki lähti emännän veljen sankarihautajaisiin Mikkeliin, he ottivat minut mukaan. Hautajaiset olivat järkyttävä kokemus, varsinkin ammutut kunnialaukaukset. Tämän vainajan 9-vuotias poika makasi samaan aikaan Mikkelin sairaalassa pahoin palaneena. Hän oli löytänyt Otavassa kotinsa läheltä metsästä saippuan näköisen vihreän palasen. kun hän laittoi sen taskuunsa, se syttyi palamaan ja poika ehti palaa pahoin, ennen kuin sai riisuttua vaatteensa. Tästä tapauksesta sanavarastooni tuli uusi sana, desantti.

TAKAISIN RAIVOLAAN JATKOSODAN AIKANA

Isä kotiutettiin joulukuussa 1941. Kuulin vanhempieni puhuvan, että Raivolaan pääsi takaisin. Äiti oli terveempi. Isäni enon vaimolta Siiri Pokkiselta tuli kirje Raivolasta. Hän kehotti meitäkin tulemaan heti sinne; Isäni oli seppä ja Valtion rautatiet tarvitsi seppiä Raivolan asemalle korjaamaan rikkoutunutta rataa ja kuljetuskalustoa. Mikään ei pidellyt meitä enää Mikkeliissä. Siiri-täti oli katsonut ja raivannut meille talonkin, koska Nokkosen Johanneksen talo, jossa ennen sotaa asuimme oli palanut. Kaikki kylän entiset asukkaat eivät päässeet Raivolaan, joten tyhjiä taloja oli ainakin sillpoin vielä, vaikka paljon oli palanut sodan aikana.

Kun nousimme junasta Raivolan asemalla, isä itki, äiti itki ja me lapset tietysti mukana, vaikka emme oikein syytä ymmärtäneetkään. Varsinkin isän oli haikea nähdä rakas kylänsä sodan hävityksen jäljiltä kurjassa kunnossa – äidin kotipaikkahan oli alun perin Kuhmossa. Istuimme Johannes Nokkosen talon raunioilla – vain uuni ja savupiippu olivat pystyssä – ja söimme eväitä. Isä alkoi kaivaa ympärillä olevaa tuhkaa ja löysi lekansa. Aikaa myöten hän kaivoi sieltä melkein kaikki sepän työkalunsa, takoi vääntyneet ja veisteli niihin varret.

Asetuimme asumaan pienelle kadulle Parakovan taloon, jonka toisella puolella asui Toivo Halonen ja toisella Otto Lemmetyinen perheineen Paloposken talossa. Luonto aloitti kaiken alusta silloin keväällä talven 1942 jäljiltä; niin myös Karjalan kansa.

Ritvan isovanhemmat Juho ja Mari Kansonen.

Isä kulotti heti peltoa noin kaksi hehtaaria. Siihen kylvettiin kauraa ja perunaa ja äiti laittoi kasvimaan. Talon ikkunat, portaat ja katto korjattiin, samoin sauna, rehusuoja ja navetta. Erikoisesti jäi mieleen, kun isä maalasi kadun puoleisen aidan valkeaksi äidin vastustelusta huolimatta. Äidin mielestä oli tärkeämpääkin tehtävää. Sitä valkeata aitaa olen kaivannut koko ikäni ja koivua ja pihlajaa aidan ja talon välissä. Sen pihlajan oksa oli usein istuinpaikkani. Odottelin siinä isää töistä tulevaksi ja sitten pinkaisin vastaan melkein ortodoksiselle pappilalle asti.

Kasvimaan laidassa, Lemmetyisen puolella, kasvoi kolme valtavaa poppelia ja navetan takana vähän matkan päässä oli suuri kuoppa – ehkä pommin jäljiltä – ja sen ympärillä monta tammea – ovat kuolleina runkoina pystyssä vieläkin, oli vaahteroita, pähkinäpensaita, monenlaisia spireoita ja kirsikkapuita. Ehkä tässä paikassa oli joskus ollut talo. siellä oravat leikkivät ja tekivät pesiään. Tämän koko notkelman peitti keväisin valkovuokkojen katkeamaton valkovihreä matto.

Pellon takana olivat Michelsonin mahoniaviljelykset. Lemmetyisen vieressä pienessä mökissä asui Uuno Mäkelä ja hänen vaimonsa Irja (o.s. Kuttilainen). Minusta Irja oli kaunein ihminen, jonka tiesin ja hän puheli minulle kuin aikuisella, oikeita asioita. Siksi kävin heillä mielelläni.

Seuraavassa talossa asui Porkka, jolla oli 6 kalkkunaa. Niitä oli pelättävä ja monta kertaa juoksin niitä pakoon henkeni edestä ja viime tipassa Irja pelasti minut kalkkunoiden kiukulta. Porkan koira säikäytti kerran minut niin, että pelkään vieläkin vieraita koiria. Se istui tien puolella portilla, kun kuljin ohi. Ajattelin sen haluavan päästä pihaan ja menin aukaisemaan porttia, mutta se hyökkäsikin minua kohti ja haukkui kauheasti. Onneksi sen isäntä näki tapauksen ja heitti koiraa tiilen palasella. Minun jalkani vain nyrjähti, kun kaaduin lähtiessäni juoksemaan pakoon.

Meidän kohdalla. Pienen kadun toisella puolella oli aukea paikka melkein Kivennavan tielle saakka. Siinä kasvoi kedonkukkia parin metrin korkuisien säpäleiden puunkantojen välissä. Lähelle Kivennavan tietä oli pystytetty jonkinlainen rakennuksen kehikko. Kehikosta näki, että taloon oli tarkoitus rakentaa paljon huoneita, joko asuntola tai jokin muu sentapainen. Meille lapsille se oli koko kaksivuotisen asumisajan jännittävä leikkipaikka.

Ensimmäisen kesän loppupuolella meillä oli lehmä ja vasikka ja niille rehua talveksi yllin kyllin. Isä oli rakentanut kanikoppeja ja ostanut muutaman kanin. Minun tehtäväkseni tuli niiden kanien ruokkiminen. Niille tuli usein poikasia, joten pian minulla oli oikea kanifarmi. Meille alkoi hyvä aika, paras aika meidän perheelle. Lehmästä saatiin maitoa, vasikasta ja kaneista lihaa, maasta perunoita ja juurikasveja ja metsästä marjoja ja sienä. Maito oli kallisarvoista, koska lehmiä oli vähän. Puhtulan tien varressa olevalta valtion polttoainetarastolta kävivät sotilaat ja lotat vaihtamassa maitoa leipään, sokeriin, keittoon tai muuhun ruokaan. He tulivat hyviksi tuttaviksi. Myöhemmin Orivedelläkin vielä seurustelimme Tirrin Jussin ja Tampereelle näihin vuosiin asti Kaarina Saarisen kanssa.

VR:ltä saamansa palkan isä saattoi käyttää kaiken sellaisen hankkimiseen, jonka olimme menettäneet talvisodan evakkoon lähtiessämme. Hän osti ja korjaili huonekaluja, astioita ja kaikkia kodin välineitä sekä pyörän. Hanna Pokkinen lähetti kangasta. Saatiin uudet vaatteet. Sitten eräänä päivänä työstä tullessaan isällä oli pyörän päällä iso laatikko. Me koko perhe hurrasimme, kun laatikosta ilmestyi Helvar-merkkinen radio. Isä kuunteli musiikkia ja uutisia. Uutisista en ymmärtänyt mitään, mutta kaikki laulut opin hetkessä ulkoa. Lapset saivat kuunnella Makus-sedän lastentunnin. Kirjoitinkin Markus-sedälle äidin avustuksella. Olin 6-vuotias, toukokuussa täyttänyt, mutta osasin jo lukea ja vähän kirjoittaakin tikkukirjaimilla.

Koulu alkoi ja ensimmäiselle luokalle otettiin myös 6-vuotiaat, jos vain halusi mennä. Niin aloitin koulun Lemmetyisen Maunon kanssa. Hänestä, lähimmän naapurin pojasta tuli paras ystäväni koko Raivolassa olon ajaksi. Muita läheisimpiä kavereita olivat Armas Halosen tyttö Lea ja Bisterin Pertti, joka asui vaarinsa kelloseppä Hollon luona. Ala-Raivolan koulu oli sodassa tuhoutunut, joten alakouluna oli suuri harmaa rakennus Hollon ja Kobylovin kaupan vieressä. Opettajana meillä oli Saimi Huuhtanen.

Niin kului talvi ja opin paljon asioita koulussa ja kotona. Ymmärsin vasta, että kaikkien isät eivät olleetkaan vielä kotona. Opettajakin itki miestänsä. Se järkytti minua. Kevät juhlassa opettaja kehotti meitä tekemään isänmaan hyväksi niin paljon työtä, kuin pienet voimme ja taitomme vain riittävät. Sitten syksyllä hän jakaisi meille talkoomerkit saavutuksistamme. Piti hoitaa kasvimaata ja kerätä kaikkea romua; lasia, posliinia, lumppua, kumia, rautaa ja varsinkin kuparia ja alumiinia, jotka olivat kaikkein arvokkaimpia. Minulla oli lisäksi kanien hoito, josta sain paljon pisteitä.

Lehmää laidunsimme Luntilan pihapiirissä, siinä Paavolaisen vieressä. Olin nähnyt siellä mainioita romukasoja. Luntilan talo oli tuhoutunut, ainoastaan suuri punatiilinen ulkorakennus ja paja olivat pystyssä. Niiden seinustoilta keräsimme Halosen Lean kanssa mahtavat määrät romua isänmaan hyväksi.

Emme ymmärtäneet silloin sen romun uusio- käyttöä, mutta keräsimme, kun ihaillemamme opettaja pyysi meitä niin tekemään ja kun siitä sai merkkejä. Keräilyimme ulottui koko kylän alueelle, kaikkiin roskaläjiin ja raunioihin.

Työn välillä leikimme, kiipeilimme puissa, ajoimme pyörillä – minä isän pyörällä rungon välistä – seikkailimme tyhjiissä taloissa ja uimme Roslivon kirkkorannassa. Sinä kesänä opin uimaan. Menimme rantaan hautausmaan kautta; ”ryssänkirkkohan” oli tuhoutunut talvisodan aikana. Joka kerran lähtiessämme äiti varoitti raskaista kuorma-autoista jotka kuljettivat kivenjätkäleitä Mannerheimin linjalle, Kivennavalle päin.

Hautausmaalla ei ollut montakaan hautakiveä tai kumpua jäljellä; sota oli pyyhkinyt ne sileiksi. Akileijat, kullerot, kurjenmiekat, malvat, valmut, palavat rakkaudet, jopa särkyneet sydämet olivat levinneet siemenistä tai juurista melkein rantaan saakka. Siinä mäessä oli upea kukkaloisto loppukesällä. Syvännotkon mäessä, Martta-majan alapuolella, kasvoi spireoitien lisäksi angervoja ja valtavia saniaisia ojan reunamilla Puhdetyökeskuksen pihaan asti. Kävin toisten lasten kanssa joskus pyytämässä, että saisimme katsoa niitä kauniita tavaroita, joita sotilaat tekivät. ”Katsokaa nii paljo ko lystäätte, katseltavaksha mei pojat on näitä tehneetkii”, sanoi täti meille. Siellä oli todella taidokkaita töitä, tarvekaluja ja koriste-esineitä.

Kauppassakäynti oli päivän tärkein tehtävä minulle. Sälliseltä haettiin harvoin jotain lihatavaraa. Kobyllovilta silliä, hiivaa, tulitikkuja ja muuta sellaista tavaraa. En käynyt siellä mielelläni, sillä siellä haisi pahalle, ne kalatynnyrit. Makrilleja inhosin eniten. Rämön siistissä ja valoisassa kaupassa oli aina mukava käydä. Kauppias antoi minulle joka kerran käydessäni karamellin tai muuta hyvää. Olin löytänyt keväällä ison paperirahan kauppaan mennessäni Pieneltä kadulta. Astuttuani kauppaan, siellä oli kauhea meteli. Joku poika parkui ja rähjäsi kauppiaille, että tämä oli ottanut hänen rahansa. ”Onks se tää, mie löysin tään Pienelt kault”?, kysyin pojalta. Poika sieppasi rahan ja lähti häpeissään pois. Kauppias oli helpottunut ja iloinen. Tämän tapauksen jälkeen sain aina erikoiskohtelun Rämöllä.

Pikkuserkkuni Raija Pokkinen haki minut joskus leikkimään heille sinne Puhtulan tien varteen ja Jangerin Hilikka Kosonsillan kautta Russovan kankaan puolelle. Ne olivat minulle ääriajat Raivolassa. Niin pieni on muistamani alue Raivolassa. Kerran kävimme junalla Helsingissä äidin enolla. Ainoan kerran lapsuudessani kävin kirkonkylässä varsin surullisissa merkeissä; Luntilan Tenho haudattiin Kivennavan hautausmaahan sota-aikana.

Lemmetyisen Saima-täti leikkasi tietysti meidän perheemme tukat ja laittoi äidille permanentit. Hän otti myös kuvia meistä lapsista heidän portailla ja pihamaalla.

Otto Lemmetyinen kävi usein elokuvissa Russovankankaalla olevassa teatterissa ja otti Maunon ja minut seurakseen. Mieleen jäivät filmit Siltalan pehtoori, Kyökin puolella, Lapatossu ja muut sotilasfarssit sekä erikoisesti kaikki Suomisen perhe – elokuvat. Saimme uusia aiheita leikkeihimme. Ennen elokuvan alkua teatterissa soitettiin Äänisen aaltoja ja muita sota-ajan lauluja ja filmin alussa olevasta uutiskatsauksesta me lapsetkin käsitimme sodan olemassaolon ja vakavuuden. Kotona lapsia ei kovin paljon huolestutettu näillä asioilla. Sota oli silloin vielä kaukana.

Syksyllä 1943 löysimme minun punaruskean kissani kuolleena Luntilan tontilta kranaatin tekemästä kuopasta, johon se oli mennyt juomaan rotanmyrkkyä syötyään. Rotat olivat vaivana talvisodan jälkeen. Olin hakenut sen kissan pienenä poikasena ortodoksisen pappilan lattian alta niin matalasta ja pienestä kolosta, ettei kukaan aikuinen sinne päässyt, Minä pääsin pieni kun olin. Se kissa, kanit ja pikkusisko olivat hellyyteni ja huolenpitoi kohteita.

Koulu alkoi ja kävimme toisen luokan Ylä-Raivolan koulussa. Siellä oli yläkoulun opettajana Lahja Nokkonen. Opettajan tyttärestä Hilppa Nokkosesta tuli ystäväni. Sain joskus jäädä koulun jälkeen hänen kanssaan leikkimään. Istuimme opettajan asunnon verannalla ja kerroimme salaisuuksia toisillemme. Menimme kouluun Suomenkylänmäen peltotietä pitkin ja siinä matkamme varrella oli it-patteristo. Sotilaat heiluttivat meille kulkiessamme ohi.

Muistissani ei ole mitään erikoista tapahtumaa tai huolen aihetta ennen joulua. Koulun joulujuhla oli jännittävä, kun siellä oli yläkoululaisetkin samassa. Olin mukana tonttuleikissä. Tässä on tonttujen lystikäs mylly. Kotiin haimme isän kanssa joulukuusen jostain metsästä asemalta Vammelsuuhun päin. Olimme käyneet siellä syksyllä marjassa ja sienessä ja isä oli silloin jo pannut merkille sopivan kuusen. Joulukoristeet tehtiin kreppipaperista ja oljista. Jouluruokaa oli kyllyksi ja kaikki hyvin.

Joulun jälkeen alkoivat lentokoneet lentää kovin matalalla. Isä sanoi, että kuvasivat Raivolaa ja mittasivat matkoja. Meitä lapsia kehoitettiin heittäytymään heti maahan, kun koneiden ääni kuului ja nousta sai vasta, kun ääni oli taas häipynyt. Myös pommikoneita lensi yli ja ilmatorjunta vilkastui. Olimme sotatoimialueella.

Kevättalvella 1944 lähdimme joka aamu kouluun pelon vallassa. Vanhemmat kuuntelivat uutisia korva kiinni radiossa, ettei vaan sanaakaan jäisi kuulematta. Kevättä kohti tultaessa koulutyö keskeytyi yhä useammin hälytysten vuoksi. Viholliskoneet yrittivät ampua it - patteristoa ja patteristo vastasi tulittaen koneita. Koululla oli sen vuoksi päivittäinen rytinä. Mitään suojaa ei ollut. Meidät vain komennettiin makaamaan lattialle palomuurin viereen kauemmas ikkunoista jotka helisivät uhkaavasti. En muista edes ikkunoiden rikkoutuneen, vaikka pommit ja kranaatit tekivät kuoppia aivan koulun lähelle.

Hälytykset olivat niin usein toistuvia maaliskuun loppupuolella, ettei lapsia päästetty leikkimään kuin aivan kodin lähelle. Eräänä oikein kirkkaana iltapäivänä koulusta tultuamme saimme kuitenkin lähteä laskettelemaan suksilla Suomenkylän mäkeen. Meitä oli neljä, viisi lasta. Hanki kannatti, joten kiipesimme pitkin pelloja Ylä-Raivolaan päin.

Mäen puolivälin paikkeilla tuli hälytys ja samassa jo koneet olivat kohdalla ja sirpaleita ilma täynnä, niin kuin välkkyviä lintuja olisi ollut taivaan peittävä parvi. Meitä oli kotona ja koulussa opetettu maastoutumaan heti hälytyksen tullessa, joten keksimme heittäytyä vatsallemme suksien päälle ja hetkessä laskettelimme hankea pitkin Polttoainevarastolle, itkien ja suunniltamme. Siellä lotat tarjosivat meille keittoa ja paistoivat lettuja saadakseen meidät rauhoittumaan. Joku sotilaista saattoi meidät kotiin. Kuulimme matkalla, että parin sadan metrin päässä siitä kohdasta, mistä me käännyimme takaisin Ala-Raivolaan, oli 3-vuotias poika katsellut kotinsa perunakuopan katolta samaa kirkasta, tappavaa näytelmää ja hänen vatsaansa oli osunut sirpale. Hän oli menehtynyt Kivennavalle lääkäriin viettäessä.

Jatkuva tykkien kumu, raskaitten pommikoneitten jyrinä, kranaatin ujellus ja hälytys-sireeneitten varoitusaani enteilivät koko kevään väistämätöntä sodan lähenemistä. Kävimme koulua kevätlukukauden loppuun saakka. Pellot ja kasvimaat kylvettiin. Nyt tuntuu uskomattomalta, että lähes kaikki jäivät vielä silloin Raivolaan.

TOINEN LÄHTÖ

Se alkoi kello 5 kesäkuun 9. päivän aamuna, se taukoamaton rytinä ja pauke, jonka voi vieläkin kuulla korvissaan muistellessaan sitä päivää. Isä koppasi minut ja äiti sisareni sängystä. He pudottivat meidät perunakuoppaan keittiön lattian alle ja hyppäsivät itse perässä. Talon viereen osui kranaatti, ikkunat rikkoutuivat ja katon läpi tuli sirpaleita. Tulituksen hetkeksi laantuessa juoksimme Halosen maakellariin, jossa Haloset itsekin olivat. Istumme siellä monta tuntia. Äitini ja Halosen tati hakivat välillä jotain syötävää. Kranaattien osuessa lähelle pöllähti kellarin ovesta olevasta kanaverkolla peitetystä luukusta vähän väliä multaa ja hiekkaa päällemme.

Puolenpäivän maissa keskitys taukosi joksikin aikaa. Tulimme pois kellarista syömään ja tarkastelemaan tuhoja. Talon katto oli kuin seula ja kaikki ikkunat olivat rikki. Ulkorakennuksen seinissä oli aukkoja ja piha ja kasvimaat monin paikoin kuin kynnöspeltoa keskityksen jäljiltä.

Äiti lypsi lehmän, ruokki sen ja myös vasikan sekä kanat. Hän kutsui meidät katsomaan navettaan miten sirpale oli lävistänyt yhden seinän ja sitten jäänyt töröttämään navetan seinään noin 20 sentin päähän lehmän jalasta.

Lemmetyisen Mauno juoksi meidän kohdalle ja tarkastelimme yhdessä Pienen kadun toisella puolella olevaa valtavaa kuoppaa ja keräsimme sen reunoilta pieniä, kirkkaita sirpaleita. Mauno sanoi, että he lähtisivät pian ja ottaisi sirpaleet muistoksi. Minullakin oli niitä essun tasku täynnä. Myöhemmin isä käski heittää ne pois.

Sitten keskitys alkoi uudelleen ja juoksimme taas Halosen kellariin. Kello 16 eräs sotilas tuli sanomaan, että kaikkien on lähdettävä Raivolasta aivan välittömästi. Äidin käsilaukku oli ollut lähtövalmiina monta kuukautta keittiön oven pielessä astiakaapin päällä. Siinä olivat kansanhuollon ostokortit ja äidin ja isän henkilöllisyystodistukset sekä muut viralliset paperit. Laukussa oli myös puolitusinaa hopeisia kahvilusikoita, jotka äiti oli saanut kultaseppä Vuorelalta häälahjaksi. Ennen naimisiin menoaan äiti oli hoitanut Raivolan apteekilla Vuorelan Eevaa ja Teuvoa. Lisäksi laukussa oli muutamia ruokailuvälineitä ja herätyskello sekä isän Raivolan asemalta löytämä sormus, jonka hän oli antanut minulle.

Tämän käsilaukun äiti otti mukaan. Matkalaukkuun laitettiin leipää, voita ja ehkä jotain muutakin ruokaa. Se köytettiin isän polkupyörän tarakalle ja nelivuotias siskoni laitettiin istumaan matkalaukun päälle. Isä talutti pyörää, äiti talutti lehmää ja minä, 8-vuotias, tulin perässä vasikan kanssa. Tässä oli omaisuutemme. Isällä ainoastaan oli joku lyyssi päällä. Meillä naisväellä oli vain jonkinlainen villatakki, joka siellä kellarissakin oli joka päivä ollut.

Kuulin jälkeenpäin Otrasilta, jotka kulkivat kanssamme suurimman osan evakkomatkaa, miten isä oli pitänyt radiota sylissään pihalla, mutta se oli pakko jättää verannalle. Lähtö oli kiireinen. Ei tiedetty minne pitäisi mennä, junayhteydet olivat poikki, kuorma-autot sotilaskäytössä; ei auttanut muuta kuin kävellen yrittää päästä pois sodan jaloista. Isällä oli huoli ainoasta sisarestaan Helmistä, joka asui Mustassa mäessä. Menimme ensimmäiseksi kyselemään, tietäisivätkö Russovankankaalla asuvat Haapasaaret hänestä mitään; hän oli nimittäin kihloissa Eino Haapasaaren kanssa. Saimme kuulla, että Helmi oli päässyt lähtemään viimeisessä junassa Mustasta mäestä Viipuriin päin.

Evakkomatkamme ensimmäiset tunnit olivat melkein kuin rintamalinjoilla kulkemista, mutta vähitellen, kilometri kilometritä pääsimme edemmäksi melskeestä. Myöhään illalla saavuimme Kuuterselkään. Majoituimme yöksi isoon taloon, jonka lattialle tuotiin olkia. Isän kanssa katselimme harjulta Raivolan palamista. Sotilaat kertoivat sytyttäneensä kaikki yleiset rakennukset ja varsinkin varastot sieltä lähtiessään. Viholliselle ei saanut jättää ruokaa, polttoainetta, ammuksia eikä mitään sellaista, mistä he hyötyisivät. Silloin minä muistin kanit, jotka jäivät koppeihinsa palamaan. Niitä oli 20 isoa ja 6 vastasyntynyttä. Kenenkään mieleen ei ollut tullut siinä lähdön kaaoksessa edes aukaista koppien ovia.

Tajuttuani kanieni palavan kylän mukana eivät jalkani kantaneet ja itkin niin, ettei ollut mitään tolkkua. Isä vei minut sisälle ja laittoi minut siskon viereen nukkumaan ja tuli äidin kanssa istumaan viereen.

En tiedä, nukuinko yhtään, kun jo tultiin sanomaan, että eteenpäin on lähdettävä, talonväen ja vieraiden. Aamuyöllä siinä kävellessämme tuli joku upseeri vastaan ja käski mennä Purnuksen asemalle. Siihen asti oli rata vielä ehjä ja sieltä lähtee juna, joka kuljettaa evakkoja, hän selitti. Tietysti kiiruhdimme sinne mahdollisimman nopeasti, mutta ei sieltä enää lähtenyt ainoatakaan junaa. Jatkoimme matkaa. Eväät loppuivat. Purnuksessa käynti toi turhan mutkan matkaamme ja lentokoneet häiritsivät jatkuvasti vaellustamme. Aina kun koneen ääni lähestyi, ajoimme karjan tien sivuun ja menimme matalaksi ojien pajupehkoihin. Peittelin siskoni oksilla, ettei häntä huomattaisi; hänellä kun oli punainen mekko.

Valkjärven suurilla peltoaukeilla olimme hengenvaarassa. Vihollisen koneet olivat yhtäkkiä yllämme lentäen aivan matalalla. Tie oli ihmisiä ja karjaa täynnä koko peltoaukean mitalla. Ihmiset loikkasivat ojaan; karja oli jätettävä tielle. Jo toisen kerran lehmämme Lemmikki pelastui täpärästi; kuularuisku oli rei'ittänyt maantien aivan lehmän takaa.

Samanlaista häirintää oli vaelluksellamme jatkuvasti. Pyytelimme syötävää taloista, maitoa meillä oli itsellä. Maitoa ja muutakin ruokaa pyysivät meiltä puolestaan nuoret sotilaat, jotka pakenivat kanssamme samaa matkaa. En tiedä, mistä he tulivat ja mihin olivat menossa. Nuoria he olivat, paljon isää nuorempia. Jaoimme ruuan mitä meillä oli.

Kannaksen rintama oli murtunut. Evakkojen oli päästävä pois sodan jaloista. Pelättiin, että Vuoksen yli johtava silta räjäytetään ennen kuin kaikki pääsevät yli. Siksi oli hyvin kiire. Kun tulimme sillalle, oli kyllä rauhallista, mutta tiettyihin varotoimiin oli ryhdytty. Sillan päässä oli sotilas, joka päästi vain muutamia ihmisiä kerrallaan sillalle ja vähän karjaa. Sillan yli oli juostava niin nopeasti kuin pääsi.

Antrean kirkon vieressä kaikki evakot saivat syödä vatsansa täyteen hernekeittoa. Emme olleet syöneet ateriaa Raivolasta lähdön jälkeen. Koskaan ei hernekeitto ollut maistunut niin hyvälle. Pääsimme taas yöksi erääseen antrealaiseen taloon, mutta unemme jäi lyhyeksi kuten edellisinkin öinä. Aamuyöstä tuli taas käsky kaikkien lähteä tielle. Minulle on kerrottu, että itkimme siskon kanssa duettoja vilusta, pelosta ja väsymyksestä. Onneksi en itse muista. Oli tärkeää olla iso ja reipas tyttö.

Jatkoimme matkaa. Päivisin oli lämmin, mutta yöt olivat kylmiä ja sumuisia. Kun istahdimme tien viereen syömään ja levähtämään, lehmä ja vasikka söivät myös lähellä. Ne tottuivat niin, että isän tarvitsi vain sanoa; "Lähdetään", niin ne olivat jo menossa maan-tiellä. Pienen vasikan sorkat kuluivat kävellessä niin, että jokaisella askeleella tippui tielle verta.

Kulkeminen kävi vaikeaksi, kun äidin kantapäähän tuli rakko ja se tulehtui. Hän liikkasi jalkaansa ja kulki urhoollisesti eteenpäin. Joroisissa hän meni näyttämään jalkaansa lääkärille. Se oli niin pahasti tulehtunut, että verenmyrkytys oli jo aluillaan. Häntä kiellettiin kävelemästä ja hänelle annettiin suositusslappu päästä seuraavaan sotilasjunaan. Meidät laitettiin Härkävaunuun koko sakki – myös Oraset – ja karja mukaan. Siellä oli muitakin evakkoja vaunu täynnä. Siinä vaunussa meihin tarttui täitä.

Juvalle aloitettiin majoittaa kivennapalaisia ja sinne meidätkin vietiin. Nousimme junasta ja kävelimme Juvan kirkolle, josta meidät ohjattiin johonkin taloon syrjäkylälle. Siellä olimme sateisen juhannuksen. Oli ihmeellistä, kun ei tarvinnut pelätä eikä kulkea ja sai ruokaa ja lehmät pääsivät laitumelle ja sain leikkiä talon lasten kanssa. He tekivät kuitenkin lopulta pahaa minulle, veivät laitumelle, jossa oli vihainen sonni. Istuin kauan isolla kivellä, niin kuin Jukolan veljekset aikanaan, ennen kuin isä tuli hakemaan pois. Talon setä oli hyvin vihainen lapsilleen.

Äiti oli kaikesta hyvästä huolimatta surullinen silloin juhannuksena. Jälkeenpäin kuulumme, että äidin äiti oli kuollut keinutuoliinsa päiväkahvia juodessaan juhannuspäivänä Kuhmossa. Mummo oli yöt päivät koko kesäkuun ajan murehtinut meitä. Sydän ei jaksanut enempää.

Vanhempani päättivät lähteä Hirvensalmelle, jossa meidän oli ollut hyvä olla evakossa talvisodan aikana. Kotamäen talon isäntä oli sillä välin kuollut, mutta emäntä toivotti meidät tervetulleiksi. Sanoi odottaneensa meitä, etenkin siskoa, kummityttöänsä, joka oli syntynyt heidän luonaan 3.5.1940.

Hän syötti ja kestitsi meitä kuin rakkaita vieraita. Vaatteemme olivat likaisia ja resuisia. Niitä pestiin ja paikattiin. Kun isän housut pestiin, hän makasi aitassa alushoususillaan niin kauan kun päällyshousut kuivuivat. Seuraavana päivänä, kun äiti pesi alushousut, isä oli pelkät sarkahousut jalassa. Näin alusta aloitettiin Hirvensalmella heinäkuussa 1944. Talon emäntä hankki meille vaatteita vapaahuollosta ja auttoi kaikin tavoin elämisen alkuun. Isä ja äiti osallistuivat talon töihin parhaansa mukaan.

Ennen pitkää isän oli saatava työpaikka ja hän kuuli, että Haukivuoren sahalla kuulutettiin tyomiehiä. Hän saikin työpaikan ja niin lähdettiin taas matkalle ja etsimään asuntoa. Huoneenvuokralautakunta oli Haukivuoren asemalla. Kuusi kilometriä ennen asemaa tuli pienen mökin emäntä maantiellä meitä tervehtimään, kysyi, oliko meillä jo asunto. Kun isä vastasi kieltävästi, hän sanoi; "Tulkaa meille".

Asuimme Hännisellä vuoden ja kävin koulua kolmannen luokan. Voi, miten ilahduin, kun tapasin eräänä sunnuntaina pyhäkouluun mennessäni Hilpan, ystäväni Raivolasta. Opettaja Nokkonen perheineen asui samassa kylässä kaukana kotoa. Hännisen talon väki oli ystävällistä, mutta muuten meillä oli huonoa. Lehmämme kuoli punatautiin.

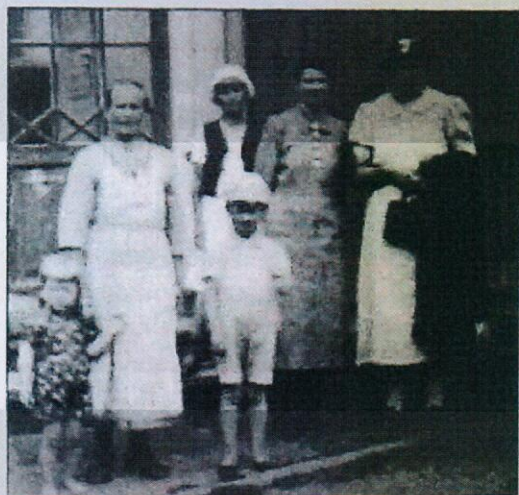
Kai se oli kovin huonossa kunnossa niin rasittavan matkan jälkeen. Punatauti on järkyttävä tauti; lopulta veri tulee nahan läpi.

Paitsi taloudellista menetystä, tunsimme menettäneemme kovia kokeneen perheenjäsenen. Vasikasta kasvoi sitten vähitellen uusi lehmä.

Minun koulunkäyntini oli kurjaa. Opettaja ei olisi millään päästänyt minua kolmannelle luokalle, koska todistukseni oli jäänyt Raivolaan. Olin vasta 8-vuotias; olinhan aloittanut koulun 6-vuotiaana. Äiti sanoi valittavansa vaikka Kouluhallitukseen saakka, ellei muu auta; kolmannelle luokalle oli päästävä. Jouduin suorittamaan kokeen kaikissa kouluaineissa ja pääsin lopulta kolmannelle. Tästä huonosta alusta johtuen ja opettajan vihasta meitä karjalaisia kohtaan minulle seurasi kauhea kouluvuosi. Koulumatka oli viisi kilometriä. Joka päivä olin opettajan hampaissa. Vaikka minkä hän keksi, että sai karjua ja seisottaa oppituntien ajan ja vielä jättää arestiin.

Usein pimeässä kävelin kotiin tuon pitkän matkan ja pelkäsin. Tällaisesta kohtelusta heti järkyttävän evakkomatkan jälkeen olin lopulta niin tolaltani, etten voinut mitään, kun seisoessani luokan lattialle valui lätäkkö vähintään kerran viikossa. Se piti itse pyyhkiä pois toisten oppilaiden nauraessa ja pilkatessa.

Lopulta yöt olivat painajaisia sodan äänineen, tulipaloineen ja karjuvine opettajineen. Aamuisin sänky oli märkä. Koulupäivät olivat kuitenkin vielä öitäkin pahempia. Kun kevät tuli ja koulu loppui, olimme valmiit lähtemään taas matkalle.

Kuvassa vas. Ritva ja Mari Kansonen sekä Osmo, Raili, Hanna ja Kaarina Pokkinen.

Kuvassa oikealla Toivo, Hanna, Ritva ja Raita Kansonen 1945 evakossa Haukivuorella. Lisäksi kuvassa Hännisen talon väkeä.

Isän enon leski Siiri Pokkinen kirjoitteli meille usein. Hän asui perheineen Orivedellä. Isä pyysi Siiriä kuulostelevaan Orivedeltä työpaikkaa ja asuntoa. Siiri-täti saikin asunnon järjestettyä kesällä 1945 ja kehotti meitä tulemaan sinne. Viivymme sitten Orivedellä neljä vuotta, siihen saakka kun saimme oman tontin Tampereen Takahuhdista Messukylän pappilan mailta ja aloimme rakentaa omaa kotia.